

ŽIBARTAS JACKŪNAS

Kultūros, filosofijos ir meno institutas

„SEMANTINIS POSŪKIS“ IR JO RAIŠKA HUMANITARINIAME MĄSTYME

“Semantic Turn” and its Manifestation
in Humanitarian Thought

SUMMARY

The author of the present article provides a description of the continually strengthening trend of thought that became manifest in Western theoretical culture since the second half of the 19th century. It was defined by theoreticians variously as „linguistic turn“, „interpretative turn“ or „interpretive and pragmatic paradigm“. The main features characteristic of the semantic approach to reality are discussed in the article. The notions of interpretation, understanding, and meaning are examined in more detail. Arguments are provided in favour of the proposition according to which the interpretative process and meaning must be seen as indispensable factors for a conception of the particular ontological status of artefacts and their sociocultural functions. The article ends with conclusions summarising the main findings of the investigation.

Peržvelgus teorinio mąstymo raidą XIX a. antrojoje pusėje ir XX a. matyti, jog per šį laikotarpį atsirado nemaža tokių teorinių nuostatų bei prielaidų, kurios duoda dingstį kalbėti apie esminę teorinio mąstymo slinktį ar besiklostančią naują mąstymo kryptį. Ši slinktis, atsižvelgiant į skirtingus jos raidos tarpsnius ar aspektus, tyrinėtojų bu-

vo įvardijama įvairiai: kaip „lingvistinis posūkis“, „interpretacinis posūkis“ (Shusterman, p. 193), „interpretacinė ir pragmatinė paradigma“ (Dosse, p. XVIII). Jos esmė išreiškia pasikeitęs požiūris į tikrovę – ši kuo toliau, tuo labiau imta suvokti kaip neatsiejama nuo prasmės, kurią jai priskiria interpretuojantis subjektas. Domėjimasis prasme

RAKTAŽODŽIAI: semantinis požiūris, analitinė tradicija, interpretacija, humanitarinis mąstymas.

KEY WORDS: semantic turn, analytical tradition, interpretation, humanitarian thought.

ir jos raiškos problemomis būdingas įtakingiausioms XX a. filosofijos kryptims – kalbos filosofijai, hermeneutikai, struktūralizmui, postmodernizmo filosofinei minčiai. Reikšmingų nuopelnų tiriant prasmės reiškinius turi įvairios lingvistikos mokslo šakos: semiotika, komunikacijos teorija. Turėdamas galvoje daugelio pastebimą filosofijos at-

sigrėžimą į prasmę, prancūzų filosofas A. Badiou aiškina: „...šiuolaikinė filosofija pereina nuo į tiesą nukreiptos filosofijos prie į prasmę nukreiptos filosofijos“ (Badiou, p. 46). Mes šią ne tik filosofijos, bet ir visos dabartinės teorinės kultūros atgręžtį į prasmę linkstame apibūdinti kaip „semantinį posūkį“ ar semantinį požiūrį.

1. SEMANTINIO POŽIŪRIO PAGRINDAI

Visų naujų teorinio mąstymo linkmių savitumą atspindi tiek tai, kokias vyraujančio mąstymo nuostatas jos neigia, tiek ir tai, ką jos siūlo nauja, originalaus. Semantinio posūkio šalininkai, laikantys save filosofiskai konceptualizuoto naujo požiūrio į tikrovę ir jos pažinimą atstovais, atmeta daugelį nuostatų, būdingų metafiziniam ir scientistiniam mąstymui. Ankstesnių mąstytojų polinkį tikrovę pažįstančio žmogaus sąmonę laikyti skaidriu „langu“, „stiklu“, per kurį subjektui atsiskleidžia suvokiamo pasaulio reiškinų universalios, objektyvios, pastovios esmės, tikrovė „tokia, kokia ji yra pati savaime“, semantinio požiūrio atstovai vertina kaip naivią metafizinio proto iliuziją. Jų įsitikinimu, tas „stiklas“ yra užpildytas istoriškai konkrečios suvokiančiojo asmens patirties prasminiais „raštais“, neperregimas, užkertantis bet kokią kelią „tiesioginei prieigai“ prie intelekto ar jslėmis suvokiamo pasaulio objektų. Metafizinį ar scientistinį požiūrį į pasaulį ir jo pažinimą siekiama keisti kitokia samprata, iškeliančia semantinį žmogaus santykio su tikrove matmenį. Kai kuriuos šios sampratos sandus aptarsime kiek detaliau.

Interpretacinė būties samprata. Semantinio požiūrio šalininkai nėra linkę kalbėti apie pasaulį atsietai nuo interpretacijos ar apie būtį iki interpretacijos – neva apie tokį pasaulį neįmanoma nieko pasakyti. Daugelis filosofų, ypač postmodernistų, šiandien nesivaržo teigti, kad „Pasaulis neegzistuoja kaip daiktas savaime, nepriklausomai nuo interpretacijos; veikia tik dėl interpretacijų ir per jas jis tampa būtimi“ (Tarnas, p. 397). Pasak J.-L. Nancy, „...pati būtis mums yra duota kaip prasmė“ (Nancy, p. 2). Prasminę, interpretacinę suvokiamo pasaulio reiškinų prigimtį pabrėžia ir kiti Vakarų filosofinės minties puoselėtojai. Manant, jog kalba yra „būties namai“, teigiama, kad „Vien žodyje, vien kalboje daiktai tik ir randasi bei esti“ (Heideggeris, p. 49), kad „...klausimas apie *buvimą* giliai susijęs su klausimu apie kalbą“ (ten pat, p. 63). Kai kurių šio požiūrio gynėjų akimis, objektyvus pasaulis yra iš esmės „intersubjektyviai subendrinto patyrimo koreliatas“ (Husserl, p. 133), o fenomenologija siekia išskleisti prasmę, kurią pasaulis „...žino ma, turi tik iš mūsų patirties“ (ten pat, p. 187). Tikrovė visada skleidžiasi prieš žmogų kaip interpretuota, turinti pras-

mę. M. Foucault įsitikinimu, „nėra nieko absoliučiai pirminio, interpretuotino, nes iš principo viskas jau yra interpretacija; kiekvienas ženklas pats savaime yra negalimas interpretuoti daiktas, o ženklo interpretacija“ (cituota iš: Descombes, p. 117). Perfrazavę žinomą M. Heideggerio mintį, galėtume teigti, kad prasmė – būties namai.

Kaip matyti iš anksčiau cituotų teiginių, kai kurie semantinio požiūrio į tikrovę atstovai, plėtojantys prasminę būties sampratą, pasaulį ne tik semantizuoja, bet ir ryžtasi žengti dar toliau – suvokia jį kaip savotišką ženklo, kalbos realybę, tekstą. Taip atsiranda pansemiotinis žvilgsnis į tikrovę, „...pasaulį ir jo objektus ženklus kaip į neverbalinius ir verbalinius tekstus...“ (Pavilionis, p. 174). Tikrovė tarsi virsta intertekstu ar hiper tekstu: „... už begalinio teksto nėra gyvenimo“, – teigia R. Bartas; „... knyga gimdo prasmę, prasmė gimdo gyvenimą“ (Bartas, p. 294).

Teisybės dėlei dera pažymėti, kad ne visi šių dienų teoretikai be išlygų sutinka su kalbine būties samprata, „globaliniu tekstualizmu“ (Shusterman, p. 203). Tai, kad pasaulis skleidžiasi prieš suvokiantį aplinką asmenį kaip prasmingas, interpretuotas, – tuo, matyt, tikrai neturėtume abejoti, – visiškai nereiškia, kad tas pasaulis yra kalba ar tekstas. Suvokiami tikrovės reiškiniai interpretuojami, be abejo, naudojantis kalba, bet ši aplinkybė nepaverčia interpretuojamų objektų lingvistiniais dariniais. Taikant analogiją galima būtų visiškai pagrįstai teigti, kad naudojimasis įrankiu, sakykime, arklų, nepaverčia žemės įrankiu. Žodžiu, semantinė būties samprata, pabrė-

žianti, kad pasaulis jį interpretuojančiam žmogui visada atsiveria kaip interpretuotas, prasmingas, logiškai neimplikuoja požiūrio į tikrovę kaip į ženklų ar kalbos realybę. Ženklų sistemų, tarp jų ir kalbos, raiškos sritis yra neatsiejama nuo socialinės komunikacijos procesų, o interpretacijos, supratimo procesų, prasmių raiška toli gražu neapsiriboja vien komunikacijos terpe. Todėl, matyt, esama tiesos J. Habermaso pastaboje, kad „Jūs negalite paaiškinti, kas yra kalba nepasitelkę supratimo idėjos“ (Message..., p. 28).

Interpretacijos samprata. Tikrovės reiškinų supratimas ar nesupratimas – visada įvairiais atžvilgiais ribotas, santykinis – remiasi interpretacija. Interpretacijos vyksmas „užgęsta“ prasmėje, dėl kurios interpretuojamas reiškinys atsiveria kaip suprantamas, prasmingas. Todėl daugelis teoretikų neabejoja, kad „...prasmės teorija yra supratimo teorija“ (Weiss, p. 11; Pavilionis, p. 121). Ir nors, pasak R. Pavilionio, „...nėra sunkesnio ir painesnio dalyko, nei mėginti pasakyti kažką prasminga apie prasmę“ (Pavilionis, p. 40), teorinė mintis negali kratytis pareigos apibūdinti prasmės ir su ja glaudžiai susijusių kitų sąvokų – supratimo, interpretacijos – turinį ir ryšius.

Prasmės, interpretacijos problemų nagrinėjimą verta pradėti nuo neretai apeinamo klausimo, kodėl reikia interpretuoti suvokiamus tikrovės reiškinius. Ar negalima būtų išsiversti be interpretacijos?

Esama nemaža fenomenologinio, epistemologinio bei socialinio pobūdžio priežasčių, lemiančių interpretacijos būtinumą.

Pirma, interpretacija reikalinga todėl, kad žmogus neturi „tiesioginės prieigos prie tikrovės“ (Chalmers, p. 253), galinčios atstoti interpretaciją. Vienintelis kelias, kuris atveda žmogų prie prasmingos tikrovės, yra interpretacija. „Gryna“, neinterpretuota tikrovė mums neduota. Todėl šiandien nesibodima primygtinai pabrėžti, kad „Svarbu atsisakyti tolydžio atgyjančios iliuzijos apie gryną duotybę“, atmesti bergždžias empiristinės tradicijos pastangas rasti „pirminius“, interpretacijos nesuterštus faktus (Descamps, p. 157), nes iki mokslinės interpretacijos faktai neegzistuoja (ten pat, p. 212). K. Poperio įsitikinimu, „...nėra tokio dalyko kaip neinterpretuotas stebiny. Visi stebiniai yra interpretuoti pagal teorijas“ (Popper, p. 145). Informacija, kuri pasiekia suvokiančiojo asmens jusles, nėra interpretuota, suprasta, prasminga – tokia ji tampa tik dėl interpretacijos.

Antra, interpretacija yra reikalinga ir todėl, kad konkrečiame empirinio suvokimo vyksme esiniai atsiveria interpretuojančiam subjektui tiek savo pastoviomis, tolydžio pasikartojančiomis savybėmis, ryšiais, dėsningumais, tiek ir atsitiktinėmis, kitais empirinio suvokimo atvejais nesikartojančiomis savybėmis, ryšiais. Būtent pastarosios savybės ir lemia tai, kad empiriškai suvokiamas reiškinys prieš asmenį iškyla kaip iš principo nesuprastas, neapibrėžtas, interpretuotinas. Pats interpretacijos vyksmas būtų nereikalingas, jei empiriniame suvokime nesireikštų atsitiktinės, nesikartojančios esinių savybės, nepakartojamos jų empirinės raiškos vietos ir laiko aplinkybės.

Trečia, svarbiausias dalykas, lemiantis būtinumą interpretuoti, yra tai, kad

tik dėl interpretacijos suvokiama tikrovė tampa suprantama, prasminga. Tai viena iš pagrindinių sąlygų, be kurių būtų neįmanoma adekvati žmogaus reakcija į aplinkos reiškinius, tikslinga, racionali veikla, žmogaus egzistavimas apskritai. Interpretavimo metu empiriškai suvokiami reiškiniai atpažįstami, identifikuojami, vertybiškai, pragmatiškai įprasminami asmeninės patirties terpėje. Remiantis į interpretacijos procesą įtraukiamais aktualizuotais patirties segmentais, vyksta suvokiamos informacijos įprasminimas, duodantis asmeniui atsaką (bent iš principo) į gyvybiškai svarbius klausimus: „Kas tai?“ „Žalinga tai ar naudinga?“ „Kaip reikia pasielgti, ką ir kaip daryti?“

Ketvirta, interpretacija reiškiasi ne tik kaip konkrečiame empirinio suvokimo kontekste patiriamų esinių interpretacija, bet ir kaip jau egzistuojančių, ankstesnių interpretacijų metu susiklosčiusių prasmų interpretacija arba reinterpretacija. Poreikį reinterpretuoti, pateikti naują kokio nors reiškinio sampratą gali lemti kaupiantis asmens bei visuomenės patirčiai išryškėjantis ankstesnio supratimo dalinis pobūdis, vienpusiškumas ar klaidingumas; nepakankamas praktinis sampratų, kuriomis asmuo grindžia savo veiklą, veiksmingumas, iš naujo iškylantys socialinio kultūrinio gyvenimo poreikiai, nauji uždaviniai ir kt.

Interpretacija – daugiabriaunis reiškinys, kurį galima tirti įvairiais požiūriais. Nagrinėjant interpretavimo procesą struktūriniu ir funkciniu požiūriu, galima skirti tokius svarbiausius jo elementus: a) žmogaus jusles veikiančią informaciją, signalizuojančią simbolinius

arba nesimbolinius objektus; b) interpretacijos metu aktualizuojamą asmens patirties segmentą; c) patį interpretavimo veiksmą, kurio metu juslėmis patiriama informacija įprasminama aktualizuotos asmens patirties terpėje; d) interpretacijos veiksmo rezultata – prasmę, kuri savo ruožtu susideda iš skirtingą funkciją atliekančių sandų.

Kiekvienas iš suminėtų interpretavimo vyksmo elementų pats savaime yra gana sudėtingas dalykas, ligi šiol nesulaukęs išsamaus mokslinio nušvietimo. Pavyzdžiui, interpretavimo veiksmas apibūdinamas kaip semantinių horizontų difuzija ar sankirta (H.-G. Gadameris), kaip suvokiamų „objektų ženklų“, tekstų „panardinimas“ individualiose prasmų sistemose (Pavilionis, p. 125), suvokiamos informacijos asimiliavimas (R. Rorty) ar, anot J. Habermaso, komunikacijos proceso dalyvių požiūrių, perspektyvų sąveika, kai „... gali išsirutuliuoti bendras pamatinių prielaidų horizontas, leidžiantis atlikti abiejų pusių interpretaciją, kuriai būdingas ne etnocentriškas prasmės adaptavimas ar pakeitimas, o veikiau intersubjektyvi dermė“ (žr. Borradori, p. 37). Mūsų galva, interpretavimo metu vyksta analizės bei sintezės procesais besiremiantis suvokiamos informacijos „gretinimas“ su interpretacijos konteksto veiksmų sąlygojamomis, dažniausiai išankstinėmis semantinėmis struktūromis ir prasmėmis, sudarančiomis aktualizuotą interpretuojančio asmens patirties (prasmų sistemos) segmentą. Interpretuojant susiklosčiančios prasmės priklauso ne tik nuo aktualizuotos patirties segmente glūdinčių

prasmų, bet ir nuo interpretuojantį asmenį pasiekiančios informacijos, kuri interpretavimo metu gali kisti. Interpretavimo vyksmas netapatintinas su „vienos krypties eismu“, vedančiu į tariamai sklandžią suvokiamos informacijos asimiliaciją, „įterpimą“ į interpretuojančiojo požiūriui semantiškai pagrįstas, „savas“ interpretacines schemas. Patirtis rodo, kad interpretacija neretai skleidžiasi kaip sudėtingas, įvairių prieštarų neišvengiantis procesas, kurio rezultatai būna patys įvairiausi: a) vienakryptė suvokiamos informacijos, tekstinių prasmų asimiliacija subjekto turimų prasmų sistemoje; b) suvokiamų tekstinių prasmų dalinis ar visiškas atmetimas kaip prieštaraujančių asmens patirtyje įsitvirtinusioms prasmėms ar semantinėms struktūroms, kurių pagrįstumu, racionalumu interpretuojantysis neabejoja; c) asmens patirtyje susiklosčiusių interpretacinių schemų, semantinių struktūrų didesnis ar mažesnis koregavimas, tikslinimas; d) galiausiai prasminių interpretacijos schemų, iki tol laikytų semantiškai pagrįstomis, dalinis ar visiškas atmetimas ir naujų kūrimas.

Nemaža klausukų iškyla dėl interpretavimo metu aktualizuojamų patirties segmentų. Nuo ko priklauso šių segmentų pobūdis, kaip vyksta pats aktualizavimo procesas?

Atrodo, yra daug veiksmų, darančių didesnę ar mažesnę įtaką patirties aktualizavimo vyksmui. Neabejotina, kad interpretavimo metu aktualizuojamo asmens patirties segmento pobūdis priklauso nuo interpretacijos tikslų. Šie gali būti įvairiai suprantami, pavyzdžiui,

kaip pažintiniai, vertinamieji ar veiklos. Tikslai lemia atitinkamų patirties fragmentų – pažintinių, vertybinių, veiklos bei atitinkamų interpretacinių schemų – aktualizavimą. Tikslai sąlygoja ir interpretacijos objektų pasirinkimą. Priklausomai nuo užsibrėžto tikslo pasirenkama ir interpretacinė perspektyva: tą patį reiškinį galima interpretuoti remiantis aktualizuotu kasdienės patirties, sveiko proto arba mokslinės patirties fragmentu. Aktualizuojamos patirties pobūdis priklauso ir nuo interpretacijos tikslo semantinių ryšių su kitais tikslais. Pavyzdžiui, turint tikslą ką nors nuveikti, padaryti, aktualizuojamos ne tik su tuo veiklos tikslu susijusios asmens patyrimo glūdinčios veiklos prasmės, bet ir vertybinės bei pažintinės jo patirties prasmės – veikla neatsiejama nuo pažinimo bei vertinimo. Tačiau galimi ir kitokie atvejai. Pavyzdžiui, mokslinė kurio nors reiškinio interpretacija nebūtinai implikuoja jo vertinimą ir gali apsieiti be atitinkamų vertybinės patirties fragmentų aktualizavimo.

Aktualizuojamos patirties pobūdis priklauso ir nuo semantinių ryšių, kurie sieja patirtį sudarančias prasmes ir kurie tam tikros interpretacinės bendruomenės narių yra laikomi racionaliais, pagrįstais, validžiais. Jeigu kokį nors esinį, tarkim, kastuvą, suvokiame ar interpretuojame kaip žmogaus gaminių, interpretacija neverčia mus aktualizuoti turimos patirties apie gyvūnų fiziologiją, pavyzdžiui, maitinimą, medžiagų apykaitą organizme, pieno liaukas ir pan. Aktualizuojamos patirties prasmų laukas šiuo atveju paprastai

telksis apie semantinius ryšius ar, pasak R. Pavilionio, „takus“, kurie sieja tokias prasmines sąvokas kaip artefaktas, gaminytis, įrankis, funkcija, žemės darbai, fizinės metalo savybės, pritaikymas tam tikrai funkcijai ir t. t. Semantiškai pagrįstais, racionaliais laikomi prasminiai ryšiai yra, žinoma, įvairiausiai (etniškai, kultūriškai, istoriškai) determinuoti, kintantys. Prasmų turinys ir jų semantiniai ryšiai yra tarpusavy susiję, sąveikaujantys patirties (prasmų sistemos) sandai.

Patirties sandara ir funkcinė paskirtis. Supratimo, interpretacijos reiškinys nagrinėjančiuose darbuose neretai pasigendame konkretnesnio patirties, ją sudarančių prasmų sistemos sandaros aptarimo, nepakankamai atskleidžiamas konkrečių jos sandų vaidmuo tikrovės reiškinų interpretavimo, supratimo procesuose. Ši aplinkybė lemia ne vieną abejotiną šiuolaikinės filosofinės minties, teorinio mąstymo apskritai nuostatą.

Asmens patirtis, ją sudaranti prasmų sistema yra, žinoma, žmogaus interpretacinio santykio su tikrove išdava. C. Geertz'o įsitikinimu, „...visa patirtis – tai interpretuojamoji patirtis...“ (Geertz, p. 301). Patirtis iškūnija prasmėse, bet ne kiekviena prasmė įtraukiama į patirtį sudarančią prasmų sistemą. „Bet kokia patirtis, – teigia J. Derrida, – yra prasmės (*Sinn*) patirtis“ (Derrida, p. 42). Šio prancūzų filosofo nuomone, „visa, kas atsiveria sąmonei, visa, kas jai apskritai yra, yra prasmė. Prasmė yra fenomeno fenomeniškumas“ (ten pat, p. 46). Jeigu su tuo sutinkame, turime pripažinti, kad fenomeno arba reiškinio, jo esmės sąvokos neturi prasmės, jeigu reiškinys ar esmė

yra suvokiami atsietai nuo esinių interpretavimo, supratimo proceso ir jo išdavų – prasmių. Esinys įgyja reiškinio prasmę, kai tampa interpretuojamas, siejamas su prasme. Tą patį galima sakyti ir apie sąvokas, kurias pasitelkus skleidžiamas reiškinio ir esmės sąvokų turinys, – individualių ir bendrųjų, būtinų ir atsitiktinių, nesikartojančių savybių sąvokas.

Remiantis fenomenologijos ir hermenetikos teorine mintimi, galima pažymėti, kad empirinio interpretavimo metu susiklostanti prasmė yra semantinis darinys, kuriame integruotai reiškiasi du genetiškai ir funkciškai skirtingi prasmės sandai.

Vienas jų sietinas su informacija, kuri atspindi individualias, atsitiktines, t. y. kituose interpretavimo aktuose nesikartojančias, esinio savybes, tik tam tikram interpretavimo veiksmui būdingas aplinkybes, situaciją ar kontekstą. Šių konkrečių aplinkybių (*hic et nunc*) saistomas patyrimo sandas yra episteminiu bei egzistenciniu požiūriais labai svarbus: jis laiduoja situacijai adekvačią, racionalią asmens reakciją, elgseną, veiklą. Šio patyrimo sando socialinė kultūrinė reikšmė apsiriboja iš esmės konkretų interpretacijos aktą apibrėžiančiomis reikšmėmis ir aplinkybėmis. Jis negali būti pasitelktas kitų, vėlesnių interpretacijų metu, nes jos vyks kitomis aplinkybėmis. Būtent šis patyrimo dėmuo atspindi tą interpretavimo procese besireiškiantį suvokiamų esinių matmenį, kurį J. Derrida sieja su jų fenomenišku.

Aptariamas patyrimo sandas tapo nuolatinių svarstymų objektu šiuolaikinėje teorinėje sąmonėje. Ypač daug dė-

mesio jam skiria postmodernizmo teoretikai. Ši aplinkybė yra viena svarbiausių priežasčių, padedančių paaiškinti, kodėl iš nūdienos teorinio akiračio buvo iš dalies išstumtas amžiais filosofinio dėmesio gaubiamas žmogiškojo patyrimo klotas, kurį tradicija sieja su bendrybe, protu, universaliomis tiesomis, principais, normomis.

Interpretavimo vyksmas aprėpia informaciją, atspindinčią tiek individualias, nesikartojančias, tiek ir bendras suvokiamų esinių savybes. Informacija, perteikianti bendruosius, t. y. tolydžio konkrečiuose interpretacijos aktuose pasikartojančius, empiriškai suvokiamų esinių bruožus, ryšius, dėsningumus, būdingas jų raiškos aplinkybes, yra integralus, kiekviename interpretavimo vyksme besireiškiantis patyrimo, prasmės sandas. Jį galima būtų įvardyti *patirties* terminu ir šitaip atriboti nuo patyrimo apskritai, kuris vienija abudu – ir individualybės, ir bendrybės – sandus. Patirtis *sensu stricto* yra bendrybės sritis. Patirtyje atspindinčios bendrosios suvokiamų reiškinų savybės, ryšiai yra kalbos, kurios daugumas žodžių yra bendriniai, prasmių šaltinis (Woolley, 1996, p. 194).

Patirtis atlieka vaidmenį semantinio konteksto, kurio terpėje subjektas interpretuoja empirinio tikrovės reiškinų suvokimo metu patiriamą informaciją. Tai pagrindinė patirties socialinė kultūrinė funkcija. Dėl jos pasaulis skleidžiasi prieš interpretuojantį subjektą kaip suprantamas: aktualizuota bendroji patirtis padeda asmeniui identifikuoti (pažinti ar atpažinti) suvokiamus esinius, vertinti

juos, vienaip ar kitaip reaguoti, veikti. Racionalus asmens santykis su pasauliu remiasi patiriamų reiškinių supratimu, kurį laiduoja jų interpretacija turimos patirties kontekste. Todėl galima nedvejojant sakyti, kad patirtis, kurioje glūdi daugelio konkrečių interpretacijos aktų metu susiklosčiusios bendrosios prasmės, yra kitas gyvybiškai būtinas egzistencinis bei episteminis patyrimo sandas.

Interpretacijos vyksmas visada skleidžiasi abiejų aptartų prasmės sandų integralios raiškos terpėje. Nėra interpretacijos, kuri remtųsi vien individualias, atsitiktines, situacines savybes ar aplinkybes perteikiančia informacija ar vien bendrąsias, esmines suvokiamų reiškinių savybes atspindinčia informacija. Nei vienas, nei kitas patyrimo sandas realiai nesireiškia atsietai nuo interpretavimo veiksmo ar už jo ribų – jie „išsižiebia“ ir „užgęsta“ kartu su interpretavimo aktu. Jūs sieja loginės implikacijos ryšys: beprasmiška būtų kalbėti apie individualias, nesikartojančias reiškinių savybes, jei nebūtų skiriamos bendrosios, tolydžio patyrimo besikartojančios, esminės jų savybės.

Mintis apie patirties reikšmę interpretuojant bei suprantant suvokiamus pasaulio reiškinius savo pirminiu, plačiau neišplėtotu pavidalu reiškiasi kai kurių fenomenologų, hermeneutikos atstovų idėjose apie vadinamąjį subjekto prasminį horizontą, išankstines prielaidas, pamatines prasmės struktūras, kurios daro tam tikrą įtaką interpretavimo vyksmui ir atsispindi jo išdavose. Antai, E. Husserlis teigia, kad „kiekvienas išgyvenimas turi *išgyvenimų horizontą...*“, „...kiekvienas juslinis suvokimas, be to, turi dar nuolatinį horizontą antrinių prisiminimų (*Wiedererinnerungen*), kuriuos galima pažadinti iš potencialybių srities...“ (Husserl, p. 57). Šie „potencialūs išgyvenimai... yra *implikuoti, anticipatyviai nubrėžti (vorgezeichnet)* aktualių išgyvenimų kuriančio intencionalumo prasmėje...“ (ten pat, p. 62). Taigi vaizdiniai apie nevienalytę į interpretavimo procesą įtraukiamos patirties sąrangą nėra naujas dalykas, tačiau išsamesnis jos aptarimas struktūros bei atliekamų funkcijų požiūriu tebėra aktualus teorinis uždavinys.

2. „SEMANTINIS POSŪKIS“ IR HUMANITARINIAI MOKSLAI

Pirmoje straipsnio dalyje išdėstyti teiginiai liečia bendruosius „semantinio posūkio“ teorinius pagrindus bei jam apibūdinti pasitelkiamas interpretacijos, supratimo, prasmės sąvokas. Nors prasmės principas skleidžiasi kaip tolydžio stiprėjanti bendra nūdienos teorinio mąstymo metodologinė nuostata, kurios konceptualizacijai šiuolaikinė filosofija skiria nemažą dėmesio, šio principo raiška

įvairiose teorinės kultūros srityse pasižymi tam tikru savitumu, kurį daugiausia lemia šių sričių aprėpiamų reiškinių ypatybės. Ne išimtis šiuo požiūriu ir humanitariniai mokslai – prasmė jų tiriamame kultūros pasaulyje reiškiasi savitai. Deja, ši aplinkybė ne visada deramai įvertinama, nepakankamai aiškiai suvokiami su šia aplinkybe susiję metodologiniai humanitarinių mokslų ypatumai.

Kultūros reiškiniai, kuriuos tyrinėja humanitariniai mokslai, prieš mokslininką atsiveria kaip prasmės sklidinį dalyką. Juose visada susiduriama, pasak R. Barthes'o, su „reikšmingumais“, šie mokslai nagrinėja „...ką nors reiškiančius faktus“ (Bartas, p. 84), todėl juos galima laikyti „semiologiniais mokslais“. C. Geertz'o požiūriu, bet koks prasmingus kultūros faktus tiriantis humanitarinis mokslas „...turėtų būti ne koks nors dėsningumų ieškantis eksperimentinis, o reikšmių ieškantis interpretacinis mokslas“ (Geertz, p. 5).

Semantinis žvilgsnis į kultūrą neretai išplečiamas aprėpiant ir patį žmogų kaip kultūros terpėje gyvuojančią esybę. R. Pavilionis individą apibūdina ne tik kaip fizinį, bet ir kaip semantinį subjektą. C. Geertz'as drąsiai teigia, kad „...kiekvienas žmogus – kultūros statinys“ (Geertz, p. 90), kad „...žmogus – tai savo paties suregztuose prasmių voratinkluose pakibęs gyvūnas...“, „...tie voratinkliai – tai kultūra...“ (ten pat, p. 5). Žodžiu, žmogus – *homo interpretator* – gyvenamąją aplinką tolydžio užpildo prasmėmis, ir ši jam tampa savotiška semantinė atmosfera, be kurios žmogaus dvasia negalėtų gyventi lygiai taip pat, kaip jo organizmas be atmosferinio oro.

Prasmės vaidmens ir raiškos kultūros pasaulyje bei gamtos reiškinių pasaulyje ypatybės, lemiančios ženklus gamtotyros ir humanitarinių mokslų metodologijos skirtumus, bene aiškiausiai atsiskleidžia palyginus gamtos reiškinių būtį ir kultūros darinių (artefaktų) būtį bei funkcionavimą pagal santykį su interpretavimo procesu.

Gamtos reiškinių, objektų būtis (kaip gamtinių) nuo interpretacijos nepriklauso. Nei jų atsiradimo, nei egzistencijos, gamtinės raiškos žmogaus interpretacinė pastanga, interpretavimo metu besiskleidžiančios prasmės nelemia. Šiuo – ontologiniu – požiūriu artefaktai iš esmės skiriasi nuo gamtos objektų. Kultūros objektų atsiradimas, tapsmas realybės faktų visada esti susijęs su interpretacijos terpėje susiklosčiusiomis prasmų sistemomis, patirtimi. Pasak L. R. Baker ir kitų artefaktus, jų ontologines savybes tyrinėjančių autorių, „kitaip negu gamtos objektai, artefaktai turi prigimtį, esmes, kurios priklauso nuo dvasinės veiklos“ (Baker, p. 132), nuo jų kūrėjų ir vartotojų intencijų.

Pažymėtina, kad empiriškai konkrečių artefaktų genezė sietina ne su patirtimi kaip atminties saugyklose, t. y. potencialybės sferoje, slypinčia prasmų sistema, o su empiriškai konkrečiais interpretacijos veiksmais, kurių metu aktualizuojami tam tikri patirties segmentai ir įtraukiami į interpretavimo procesą. Empiriškai konkrečius artefaktus gali „gimdyti“ tik toks pat empiriškai konkretus interpretavimo vyksmas ir jame įsitviekiančios empiriškai konkrečios prasmės.

Artefaktų funkcijos ir funkcionavimas socialinėje kultūrinėje aplinkoje priklauso nuo atitinkamoje interpretacinėje bendruomenėje susiklosčiusių prasmų. Atsietai nuo atitinkamo semantinio konteksto ir jį produkuojančių interpretacijos procesų artefaktai nefunkcionuoja. Artefaktų funkcionavimas nepriklauso nuo interpretacijos ir joje besiskleidžiančių prasmų tik tiek, kiek jie

reiškiasi kaip medžiaginiai, fiziniai dariniai. Gamtinių objektų panaudojimą socialinėms kultūrinėms reikmėms (negalima kalbėti apie funkcinę šių objektų paskirtį) taip pat sąlygoja individo ar tam tikros bendruomenės patirtyje glūdinčios prasmės.

Apibendrinant galima teigti, kad artefaktų kultūrinį statusą ir prigimtį pirmiausia nusako funkcinė jų paskirtis, gebėjimas tenkinti atitinkamus dvasinius ir medžiaginius individo bei visuomenės poreikius. Artefaktų ir poreikių, kuriuos jie tenkina, sampratą įkūnija interpretacinėje bendruomenėje vyraujanti prasių sistema, apibrėžianti atitinkamus artefaktus ir jų santykį su minėtais poreikiais.

Tačiau prasmės principas, įtvirtinantis prasmę ir interpretaciją kaip pamatinę kultūros artefaktų būties ir funkcionavimo sampratos nuostatą, vis dar neužima deramos vietos šiuolaikiniame humanitariniame mąstyme. Tebėra gajus scientistinis žvilgsnis į kultūros reiškinius kaip į gamtotyrinius objektus, skatinantis fizikalistinę, sensualistinę kultūros objektų, artefaktų sampratą. Todėl nesiliauja mėginimai kultūros reiškinių, pavyzdžiui, meno kūrinų, prigimtį atskleisti susitelkus į jų juslines, formalias savybes, ieškoti tarp jų universalių bendrybių, kurios būtų būdingos visiems tam tikros rūšies artefaktams ir išskirtų juos iš kitų kultūros darinių. Bene stipriausiai ši metodologinė nuostata reiškiasi analitinės filosofijos įtaigai neatsispiriančių humanitarinių tyrimų baruose.

Nemenka analitinės filosofijos savivokos patirtis bei nesėkmės, kurias patiria

šios filosofinio mąstymo krypties principais besivadovaujantys tyrėjai, nedviprasmiškai rodo, kad visi bandymai kultūros, socialinius faktus redukuoti į fizinius, gamtotyrinius objektus atstovauja iš esmės bergždžiai, perspektyvų neturinčiai teorinės minties linkmei. Kultūros, socialinių fenomenų raiška yra iš principo neatsiejama nuo interpretavimo vyksmo ir jame cirkuliuojančių prasių. Šios aplinkybės negali nepaisyti jokia socialinius kultūrinius procesus aiškinanti teorija. Todėl kur kas daugiau vilčių teikia tie tyrimai, kur „Socialinis faktas suvokiamas kaip semantinis, išreiškiantis prasmę faktas“ (Dosse, p. XVIII).

Šis požiūris ima traukti ir kai kuriuos analitinei tradicijai simpatizuojančius teoretikus. Antai, yra tyrinėtojų, kurie, nusivylę ligšiolinėmis pastangomis apibrėžti meną vadovaujantis požiūriu į meno kūrinų savybes kaip į stebimas, joslėmis suvokiamas, prieina prie išvados, kad kitokia – ne sensualistinė – meno savybių samprata neparemia anti-esencialistų nuostatos dėl tariamos negalimybės apibrėžti meną (Davies, p. 171). Iš tikrųjų meno kūrinų, kaip ir bet kurių kitų artefaktų, prigimtį lemia funkcinė jų paskirtis, kuri nėra perceptualiai suvokiama savybė ir nesireiškia atsietai nuo interpretavimo procesu.

Išdėstyti samprotavimai apie „semantinį posūkį“ leidžia padaryti keletą apibendrinamojo pobūdžio išvadų:

1. Filosofinis „semantinio posūkio“ aptarimas atveria galimybę išsamiau nušviesti patirties lemiamą asmens interpretacinį santykį su tikrove, semantinių veiksmų sąlygojamą inter-

- pretacinę būties ir jos pažinimo, žmogaus socialinės kultūrinės raiškos apskritai sampratą.
2. Interpretuojant susiklostantis patyrimas laikytinas semantiniu dariniu, vienijančiu du tarpusavyje sąveikaujančius, tačiau genetiniu bei funkcinu požiūriais skirtingus dėmenis.
 3. Interpretacijos terpėje besireiškiančios socialinės kultūrinės prasmės yra būtina kultūros artefaktų kūrybos, būties ir funkcionavimo sąlyga.
 4. Humanitarinių mokslų metodologijos pažanga sietina su nuosekliu „semantinio posūkiu“ atveriamų galiomybių išnaudojimu, pribrendusiu poreikiu perorientuoti humanistiką nuo požiūrio į kultūros reiškinius kaip į gamtotyros metodais tirtinus daiktus į kitokį, interpretacinį požiūrį į juos, pabrėžiantį principinę interpretavimo procesų ir juose besiskleidžiančių prasmų svarbą kultūros tyrimams.

Literatūra

1. Badiou, A. *Infinite Thought: Truth and the Return to Philosophy*. – London, New York: Continuum, 2003.
2. Baker, L. R. On the twofold nature of artefacts, in *Studies in History and Philosophy of Science*. Vol. 37, 2006, Nr. 1, p. 132–136.
3. Bartas, R. *Teksto malonumas*. – Vilnius: Vaga, 1991.
4. Borradori, G. *Philosophy in a Time of Terror: Dialogues with Jürgen Habermas and Jacques Derrida*. – Chicago, London: University of Chicago press, 2003.
5. Chalmers, A. F. *Kas yra mokslas?* – Vilnius: Apostrofa, 2005.
6. Davies, S. Definitions of art, in *The Routledge companion to aesthetics*. Ed. by B. Gaut, D. McIver Lopes. – London, New York: Routledge, 2002, p. 169–179.
7. Derrida, J. *Positions*. – Paris: Minuit, 1972.
8. Descombes, V. *Modern French Philosophy*. – Cambridge: Cambridge university press, 1998.
9. Dosse, F. *Empire of Meaning: The Humanization of the Social Sciences*. – Minneapolis, London: University of Minnesota press, 1999.
10. Geertz, C. *Kultūrų interpretavimas*. – Vilnius: Baltos lankos, 2005.
11. Heideggeris, M. Metafizikos įvadas. *Žmogus ir žodis*, 2004, Nr. 4, p. 45–63.
12. Husserl, E. *Karteziškosios meditacijos*. – Vilnius: Aidai, 2005.
13. J. Message, J. Roman, E. Tassin (eds.). *À quoi pensent les philosophes*. – Paris: Autrement, 1988.
14. Nancy, J.-L. *Being Singular Plural*. – Stanford: Stanford university press, 2000.
15. Pavilionis, R. *Prasmė ir tapatumas arba kecionė į save*. – Vilnius: Lietuvos mokslas, 2005.
16. Popper K. R. *The Myth of the Framework: In Defence of Science and Rationality*. – London, New York: Routledge, 1997.
17. Shusterman, R. *Surface and Depth: Dialectics of Criticism and Culture*. – New York: Cornell university press, 2002.
18. Tarnas, R. *The Passion of the Western Mind*. – New York: Ballantine Books, 1993.
19. Weiss, B. *Michael Dummett*. – Princeton: Princeton university press, 2002.
20. Woozley, A. D. Universals, in *The Encyclopedia of Philosophy*. Vol. 8. Ed. by P. Edwards. – New York, London and oth.: Simon and Schuster Macmillan, 1996.